

Wat een buitenkans, om door Willem uitgenodigd te worden naar zijn tweede dorpkje in Lotharingen. "Dan kunnen we enkele dagen achtereen rustig met elkaar praten en dan kan ik je m'n favoriete plekjes laten zien. Je kunt dan ook meemaken hoe ik daar leef."

Begin april toog ik vanuit de deltametropool naar landelijk Noord-Frankrijk. Vanuit de auto stelde ik vast dat Frankrijk weer wat moderner geworden was. Minder pittoreske dorpjes en geen overhoekjes meer, wel gemartelde bosranden en trendy rotondes. Maar in het prachtige Maasdal en in de heuvelachtige kalkstreek trokken de eerste voorjaarstekenen mijn aandacht. De weg ging door uitgestrekte bossen, of beter gezegd wat eens bossen waren. De enorme ravage waar Willem van had verteld, kon ik nu met eigen ogen aanschouwen. Met welk een geweld moet de kerststorm over de streek getrokken zijn! Onbegaanbare bospaden, overal omgewaaide of domweg afgeknapte bomen. Duizenden stammen lagen al langs de weg klaar om afgevoerd te worden. Resultaat van natuurgeweld. Ik moet m'n natuurbeeld wat bijstellen. Aan het eind van de doodlopende bosweg ligt Willems dorpkje, in een dalletje. Zijn huis, het 'Maison des Sjefques', is een oud boerenonderkomen, eenvoudig en doelmatig ingericht.

M'n komst was al aangekondigd, dus moesten we bij de copains van Willem een glas (en meer) komen drinken en in de dorpskroeg wisten we in een mum alles over het actuele reilen en zeilen van het sociale leven van het gehucht-gemeenschapje. Het café werd beheerd door de oud-onderwijzeres, die haar vroegere leerlingen nog steeds bleef bemoederen en vanwege haar enorme neus door de dorpelingen Madame de Gaulle genoemd werd.

Willem bleek veel favoriete plekjes te hebben: bossen, kalkgroeven, zovangende kalkhellingen en kalkgraslanden. Nooit eerder zag ik duizenden hemelsblauwe bloeiende leverbloempjes, warme hellingen met wildemanskruid in honderdvoud, enorme plekken bloeiende eenbes en langs bospaden ontelbare primula's. Dat alles en nog veel meer te mogen aanschouwen deed even zovele geluksmomenten beleven. En die gesprekken dan? Onderweg bespraken we steeds de groeiplaatsfactoren van de planten die we aantreffen en thuisgekomen hadden we nog eindeloos veel met elkaar te bepraten. Nou ja, zoals dat bij 'natuurmensen' gaat, hè.

Gesprekken met Willem Iven

deel 3: Het landschap is nooit af

Ben J. Veld

- Prof. Weevers zei eens (1945): "De natuur is meer dan een studieobject alleen; de natuur is geen laboratorium. Onderzoek moet op zeer bescheiden schaal plaats vinden. We dienen de natuur te zien als een object van schoonheid, dat tevens van belang is voor de wetenschap." Hoe kijkt u hier tegenaan?

"Prof. Weevers deed zèlf voortdurend onderzoek in de duinen van Oostvoorne. Hoe je er tegenaan kijkt, hangt af van het standpunt dat je inneemt. Natuur is natuurlijk vol objecten van schoonheid. Dat komt voor mij op de eerste plaats. Maar daar wil ik wel alles van weten. Met dat weten wil ik veel bereiken, resultaten boeken. Om er achter te komen, hoe iets in elkaar steekt, hoe ik als natuurbeheerder en als tuinbeheerder het beste kan handelen. Ik wil niet zomaar wat aanklooiën.

In m'n natuurbeheerderstijd heb ik daarom veel proeven gedaan. Bijvoorbeeld met die schaapskudde. In de beheercommissie van de Strabrechtse Heide waren enkele leden tegen beheer met schapen. Dat waren van die "ja maar"- mensen. "Ja maar als die schapen nu de vogelnesten gaan vertrappen". Ik geloofde daar niets van. Ik legde uit dat die hei met al die vogels wel is ontstaan en in stand gebleven door het houden van schapen. Een andere 'ja-maar' was, dat door de keutels die de schapen tijdens het grazen lieten vallen het voedselarme milieu al gauw voedselrijk zou worden. Ik zei dat ik daar niets van geloofde. Na uitgebreid overleg met Chris van Leeuwen startte ik een bemestingsproef met 120 vakjes en varieerde de bemesting met kunstmeststoffen, schapenmest, compost, koemest, geplagd en ongeplagd. In de

vakjes met kalk en in die met organische meststoffen bleek de hei niet te verdwijnen, maar juist harder te groeien. Heel interessant waren ook de randeffecten op de grenzen tussen de vakjes en de paadjes, tussen geplagd en ongeplagd, tussen bemest en onbemest. Van dat soort proeven leerde ik veel en ik genoot er enorm van."

- Ton Lemaire vergeleek in een artikel (*De Humanist*, winter '96/'97) het verliezen van dierbare plekken in het landschap, stilte en rust, met het verliezen van geliefde verwanten en vrienden...

"Ik vind dat een beetje zwaar uitgedrukt. Ik weet dat hij vertrokken is naar Frankrijk. Dan ontloop je dus iets, hè? Hij zit vast in een gebied waar de natuur de landbouw weer de baas is geworden, een echte wilde natuur, iets

"Maison des Sjeffques", woonhuis van Willem Iven en Annie Meussen in Lotharingen. Op de voorgrond een kalkgraslandje als 'tuin'. Foto: Ben J. Veld

wat je in Frankrijk nog wel kunt tegenkomen. Dat gaat mij wat te ver. Als ik aan mijn eigen jeugd terugdenk en zie wat nu nog over is van alle natuurlijke rijkdommen in m'n omgeving, ja, op die manier voel ik het gemis wel. Daar word ik heel droevig van. Maar het is niet als de liefde voor een geliefd mens, zo niet. Het is wel zo, dat hoe meer van die dierbare plekken we verliezen, hoe meer mensen dat gevoel voor die plekken verliezen, zij daarvoor harder worden, harder als mensen voor elkaar. Dat weet ik wel zeker. Als er natuur in je omgeving is, word je gewoon een beter mens. Dat kan ik niet aantonen, maar dat geloof ik sterk."

- Prof. Berendse toonde zich in zijn inaugurele rede (1994, LUW) voorstander van het laten ontstaan van een wilde natuur bij de omvorming van landbouwgebieden. Rampen en ramppes, overstromingen, bosbranden, stormen, verstuing en begrazing door herbivoren moeten er voor zorgen dat vegetaties een nieuwe start kunnen maken in een gebied waar de ophoping van stikstof en pesticiden onderbroken wordt. Is dat een reële optie?

"Ja, mits er sprake is van een groot gebied. Je kunt landbouwgrond ook omvormen door de grond te verschromen, door plaggen en door de rijke top-laag af te voeren. Dan geef je de ex-

landbouwgrond aan de natuur terug. Je kunt ook de polderbemaling stoppen. Dat moet je langzaam doen, niet ineens. Je moet nooit iets ineens doen want dan krijg je schokeffecten. Maar een klein stukje polder onder water zetten gaat niet. Een rivier laten meanderen gaat alleen als je een groot stuk van de rivier neemt. Een beetje on-Nederlands, dat voorstel van Berendse. Het zou wel mooi zijn, als dat soort fantasieën werkelijkheid zouden kunnen worden."

- In het recreatiebeleid van het ministerie van LNV is sprake van het denken over één groenstructuur voor mens, plant en dier. Kan dat onder het handhaven en versterken van een kwalitatief rijke natuur? Is dat "De Nieuwe Natuur"?

"Als je de recreatie prioriteit geeft boven de natuurwaarden, dan kan dat niet, denk ik. Recreatie kan op sommige plaatsen een te grote druk op een natuurgebied leggen. Het kan een argument zijn om meer ruimte beschikbaar te krijgen. Als natuur alleen als recreatiegebied wordt beschouwd, kun je de natuurwaarden wel vergeten."

- Wat zijn de perspectieven voor de natuur in het agrarisch landschap terwijl de grond doordrenkt is met stikstof en pesticiden?

"Ik denk dat er alleen maar perspectief is voor de natuur, als gronden ont-

trokken worden aan de landbouw. Die moeten dan verarmd, verschromd worden, waardoor natuurverrijking kan optreden. Agrarisch natuurbeheer op vrijwillige basis behoort ook tot de mogelijkheden. Een aantal boeren werkt hier enthousiast aan mee, maar de toestand van de weidevogels, zoals de grutto, is zo alarmerend slecht, dat zelfs moet worden gesproken van een nationaal rampjaar voor de weidevogels. De goedwillende boeren kunnen de oorzaken niet in hun eentje wegnemen."

- De Nederlandse welvaartsmaatschappij weerspiegelt zich in het ruimte (mis-)gebruik: woningbouw, wegeaanleg, industriëuitbreiding enz. Zullen heemtuinen voor altijd een marginale, niet-geïntegreerde betekenis behouden naast de grootschalige en in snel tempo zich voltrekkende veranderingen in het (stads-)landschap?

"Ja, dat denk ik wel, tenzij de gemeente een echt natuuruimtelijk beleid voert. Zoals in Oss. Dan krijg je de natuur in de stad, daar waar de mensen wonen. De gemeente Oss maakt daar echt werk van. Daar worden inheemse soorten in het openbaar groen toegepast. Nijmegen doet dat met de bermen. Amstelveen doet dat al heel lang. En Eindhoven. Maar het blijft marginaal, letterlijk: in de marge, in de bermen."

- U hebt duidelijke opvattingen over wat in de ecologische siertuin past en wat niet: Verwijder saaie coniferen, gebruik geen onechte, bontbladige vormen en soorten met niet-groene, gekleurde bladeren. Perkplanten met snoepjeskleuren zijn erg lelijk, modeplanten (ceders, blauwsparen, Araucaria's, amandelboompjes e.d.) zijn uit den boze! Cultivars met extra dikke of dubbele bloemen passen niet in een ecologische siertuin. In heemtuinen tref je ze ook nooit aan, in particuliere tuinen des te meer. Veel mensen hebben kennelijk een hang naar van de natuur afwijkende vormen en kleuren. Hebben wij hier een taak?

"Ja! Als je een boeket plukt in een bloemrijk grasland of in een beetje natuurlijk beheerde wegberm, dan is die altijd in harmonie. Al heb je 30, 40 soorten geplukt, ze passen altijd per-

fect bij elkaar in zo'n ruiker. Probeer dat eens met al dat onechte bonte spul! Het is trouwens ook grote waanzin om zo'n mooie, wilde ruiker nog te willen verbeteren met gekweekte kleuren, met gelig of puperroze blad, met streepjes en spikkeltjes.

Net modestoffen, volgend jaar weer wat anders. Wat is er mooier, dan eenvoudig gekleed te gaan, in een eenvoudige ruimte te wonen, met natuurlijke begroeiing om het huis."

-Voor de Vereniging voor Ecologische Leef- en Teeltwijze

(VELT) maakte u samen met Annie Meussen de wandkalender 1995. Zij leverde de aquarellen, u schreef de tekst. Het thema was:

"Muren als plaats om te groeien." U vertelt daarin het stenige milieu van stad, dorp, kasteel, vesting en klooster met de rotsgebieden van de Ardennen, de Eifel en Normandië. Heel wat plantensoorten uit die gebieden vinden vergelijkbare groeiomstandigheden in het urbane milieu. Spontaan of door de mens speciaal met dit doel gebouwde muren. Waarom boeien muren u zo?

"Ik denk door de verbazing dat er wat

Huislook
Aquarel: A. Meussen

op muren groeit. Op muren die met veel cement zijn gebouwd groeit niets. Op gladde muren ook niet. Op eeuwenoude bouwwerken die met kalk zijn gemetseld groeit altijd wat. Dat trekt me aan. Het is een prettige verbazing om te merken dat muren die wij zelf gebouwd hebben begroeid raken. Op de muren rond mijn tuin, die ik met kalk heb opgebouwd groeit van alles. Dat ik dat veroorzaakt heb geeft me een fijn gevoel."

- De ontwikkeling van de vegetatie op muren verloopt veel trager dan in ter-

restrische milieu's (Graatsma, 1989). Een eerste stadium van kolonisatie gebeurt door bacteriën en algen, later door korstmossen en mossen. Muurvaren en muurleeuwenbek zijn vaak de eerste vaatplanten die spontaan op een muur verschijnen. Toch kan het, op een met kalkmortel gemetselde muur, nog 50 tot 100 jaar duren voor deze soorten zich spontaan vestigen. Na langere tijd gaan ook bloemplanten, struiken en bomen zich wel op de muur vestigen. Zo lang kunnen we in een tuin niet wachten. Wat te doen?

"Niet metselen, maar los stapelen of schraal metselen met meer zand in de cement. Door wat minder gesloten, maar nog wel voldoende sterk en qua constructie voldoende degelijk te werken komen er kieren, zodat er verzakkingen optreden. Ander materiaal in de muur verwerken, bijvoorbeeld planken, balken, kruiken e.d. Dan krijg je eerder begroeiingen en heb je er zelf ook nog wat aan, als bouwer. En je kunt enorm veel manieren van stapelen met verschillende materialen uitproberen. Zo hebben we in Nijmegen onlangs bij een school van dakpannen keermuren gestapeld en ook 'schraal' gemetseld: rechtop, liggend, in prachtige ritmen."

- Zoudt u willen uitleggen, welke parallelen u ziet tussen aan de ene kant vegetatiebeheer (natuurbeheer) en natuurlijke tuinen en aan de andere kant het gebruik van het dialect?

"Ik werkte als natuurbeheerder. Dat werk maakte een groot deel van mijn leven uit. Ik ben later een beetje bekend geworden als verteller in het dia-

Ritmisch gestapelde keermuren bij Een Slingertouw in Nijmegen Foto: M. van Lier

lect van mijn eigen streek, Peelland. Ik raapte vertelsels op, maakte ze me eigen, publiceerde ze en vertelde ze verder, tijdens optredens en op "geluidsdragers".

Dat lijkt op natuurbehoud. Natuurbehoud heeft te maken met natuurgebieden, met halfnatuurlijke landschappen, die altijd voor een deel door mensen gemaakt zijn, gebruikt en onderhouden. Daardoor zijn ze gebleven. Het beheerwerk is mij ontvallen en ik ben op het vertellen in dialect overgestapt. Dialecten zijn ook heel oud en door de mensen ontwikkeld. Zij hebben een functie bij het versiaanbaar maken, bij het handelen. Ze zijn ook bedreigd. Het ontstaan van dialecten heeft te maken met ruimtelijke barrières, hindernissen, net als bij landschappen en vegetaties. En net als bij klederdracht en boerderijtypes. De natuurlijke ontwikkelingen van taal en van begroeiingen en landschappen gebeuren alleen, als er verschillen en barrières zijn: water, moeras, gesteente, maar ook afstand, slechte wegen, landsgrenzen, jurisdictie en zo meer. Aan weerszijden van die barrières verlopen de ontwikkelingen verschillend.

Zo heb je het Limburgs en het Brabants, met het Peelland ertussenin. Maar op de kleine schaal zijn er ook verschillen, b.v. tussen het Bakels en het Helmonds, met de Aa ertussenin. Het is heel mooi om die verschillen op te merken en daar vertelsels uit te plukken, zoals je dat ook met bloemen uit de natuur kunt doen. Als je nu de vertelsels op CD zet, bewaar je ook de klanken. De verschillen zijn heel subtiel. Taal en klank zitten vol subtiliteiten. Aan de heel kleine verschillen kun je horen waar iemand vandaan komt. Zo bestaan er ook verschillen tussen vegetaties en planten van dezelfde soort, al naar de standplaats. Best mooi om zoiets op te merken!" □

Ben J. Veld is o.a. mede-initiatiefnemer van de Werkgroep Ecologische Tuinen Arnhem. Hij geeft ook regelmatig lezingen en advies op het gebied van de stedelijke ecologie.

*Zijn adres:
Parkstraat 72, 6828 JL Arnhem
tel. 026-4450786.*

Met de zachte g

Niet alle plaggen zijn plaggen

Grazige en andere lage begroeiingen (weide, hooibeemd, berm, heide) kunnen niet alleen worden afgegraasd en afgemaaid, we mogen er ook in liggen, picknicken, schaften en er doorheen sluipen en in ravotten of gewoon ernaar kijken. En ze kunnen worden afgestoken, in vlakke plakken die we meestal zoden of plaggen noemen.

Er werd vroeger heel wat afgeplagd of afgezood. Om allerlei redenen, voor allerhande doelen. Ik zal proberen aan de hand van begrippen 'van bij ons' (Oost- en Midden-Brabants zandgebied) uit te leggen wat ik daarvan in de praktijk van mijn heidebeheerdersstijd opdeed. Allereerst: plaggen, bij ons: vlaggen. Dat zijn dunne heidezoden, onregelmatig van vorm en soms zo los en onafhankelijk dat krabsel een betere naam is. Met een vlagschub (schop met opgezette vleugels opzij) of een krab- of vlagzeis (korte, brede hakzeis) werd de heidevegetatie plus humuslaag afgestoken resp. afgeslagen. Gedroogd en verzameld diende dit kostbare spul als strooisel in de stallen voor droge ligging van het vee (koe, schaap, geit) en opvangen van zeik en stront. Na uit de stal kruien en meermalen omzetten en mengen met aarde werd dat mest. Plaggen zijn de basis van de vroegere landbouwhuishouding op de zandgronden.

Vette (!) vlaggen uit Erica-begroeiingen met wat heideveen heetten (heten) flikken. Na drogen zien die eruit als schotelvormig gekrulde dikke pannenkoeken of koeieflatsen. Ik heb er in de jaren zestig nog eens een slordig hoopke aangetroffen in een turfshob (loodsje) toen me gezegd was dat daar 'diejen schijthoepoep' (hop) wel zou wonen, wat niet waar bleek. In de houtloze eeuwen - pas omstreeks 1900 begonnen de (naaldhout-)bebouwingen op de heiden - waren deze flikken een belangrijke brandstof. De flikken werden tegen het open schouwvuur gelegd en steeds verder naar het midden geschoven. Dit vuur brandde niet, het gloeide en smeulde. De as was meststof voor de moeshof en poetsmiddel voor potten en pannen.

De aanduiding zoden betreft altijd grasbegroeiingen. 'Zooien' werden gestoken om gaten op het erf en in karrensporen aan te vullen, ingekalfde slootkanten te repareren en om als 'wruutsel' in het verkeshok te doen. Ook stak de wegwerker zooien in de berm om er hoopkes van te stapelen tussen fietspaaike en karrespoor opdat de paardekarren het mooie, gladde fietspaaike niet zouden 'verinneweren'. En passant legde hij ook ene zoi op het dwarsleufje waar een paar keer daags ene mol passeerde.

*Rössen of russen zijn taaie zoden voor speciale doeleinden, bijv. steile kanten en wanden, waterputten e.d. Ik denk dat de botanische naam *Russen* (*Juncaceae*) 'familie' is van dit soort zoden.*

*Dakrössen zijn sterke, reepvormige zoden die gebruikt werden om de nok van een strooien dak te dichten toen er nog geen vorstpannen of -schulpen bestonden. Deze rössen werden gewonnen op vlakke ven-oeveren waar o.a. pijpestrootje groeit, maar dan zodevormend en niet in pollen. De rössen werden een beetje overlappend en omgekeerd over de dakvorst gelegd, met houten pennen vastgestoken, met een brij van stront, leem en gehakseld stro besmeerd en beplant met huislook en die heet *Sempervivum tectorum* = altijd levend op daken. Dergelijke met huislook vastgegroeide daknokken zijn hier en daar in Denemarken en ook in het openluchtmuseum Bokrijk bij Genk (B.) nog wel te zien. In Normandië werd op strooien en rieten daken geen huislook maar boerenlis (*Iris germanica*) of daklis (*Iris tectorum*) gebruikt, ook daar, maar zelden, nog wel te zien.*

Willem Iven